

KAPITTEL 9

Oppsummering

Knut Sprauten

Slottspresten på Akershus, Claus Pavels, uttalte seg en gang om et konversasjonsselskap som var i aktivitet i Christiania i 1813, og han var lite imponert: Han så folk som neppe hadde tenkt en eneste tanke om det guddommelige i menneskene eller det høye de burde strebe mot, men fant navn på «flere Jordorme (larver), der krybe i Støvet og aldrig bliver Sommerfugle.»¹ Blant kapitlene i denne boken ser jeg bare sommerfugler. Min oppgave er ikke å gi en kommentar til hvert enkelt kapittel. Den er heller å sveve som en ørn over de ulike landskap som forfatterne har malt fram for oss, og si noe om de områdene som har fanget min oppmerksomhet, og som jeg har fått lyst til å lande på.

Temaene som tas opp i denne boken, er knyttet til spørsmål om hvordan historie blir formidlet, brukt og misbrukt. Vi har sett hvordan historie har tjent som våpen i selvstendighetskamper. Når nasjonalstater er blitt etablert, har man brukt historiens «store fortellinger» til å styrke og fasttømre en forestilling om fellesskap og felles identitet. Historie kan selvsagt også bli brukt til å skape politisk bevissthet og bygge opp selvtillit. Slik formulerte for eksempel statsråd Abraham Berge, en av Venstres strateger på begynnelsen av 1900-tallet, seg da han i et brev til forfatteren Jacob Aaland framførte sine visjoner for hva en bygdebok skal være:

Ja, dette er Norges Historie, eller rettere sagt: Det norske Folks Historie. Slig maa den bli [...] Nu maa demokratiet faa Folkets Sagamænd. Historie og Genealogi har syslet med Adels- og Embedsfamilier. Bondeætternes Saga og Stamtavler maa

1. Knut Sprauten: Oslo bys historie, bind 2. Byen ved festningen 1536–1814, 1992, s. 423 f.

frem i Lyset, og det skal nok vise sig at Bondegutterne er kommen af «godt folk». Den er her en Mission, en Opgave for vor Tid af national, kulturel og – politisk Art. Som vi har ment og mener, at Bonden skal styre i Landet, saa er det fordi vi tror, han paa Grundlag af Æt, Aftstamning og i det mangesidige Yrke paa land og Sjø indvunden Intelligens, har Ret til Styret.²

Gjennom lang tid har hovedfortellingen hos oss vært Norge som «vikingland», noe Jonas Frykman påpeker i innledningskapitlet til denne boken. Det er det lett å ironisere over, og jeg skal la det fare. I dag møter oppdragshistorikerne forventninger om at de skal bidra til å profilere og bygge opp en region, en by, ei bygd eller en bedrift, nærmest som en merkevare (såkalt *branding*). En historiker som ønsket å prøve seg som bygdebokforfatter, fikk følgende ord fra rådmannen i kommunen: «Vi vil ha ei bygdebok som kan få dei unge til å bli buande i bygda.»

Stavanger er på vellykket vis blitt omtalt som «hermetikkbyen» og seiere «oljebyen». Trondheim er forsøkt markedsført som vikingby, til stor irritasjon for seriøse historikere. Det er nok denne type irritasjon Berit Eide Johnsen deler når hun så sterkt poengterer at historikerne ikke må bidra til at det bygges en identitet på falske premisser. I sitt kapittel om iscenesatt sjøfartshistorie har hun trukket fram forsøkene på å skape en egen «kapermentalitet» i forbindelse med Kaperdagene i Farsund. Det finnes ikke holdepunkter for å gjøre Farsund til den viktigste kaperbyen, og krigen 1807–14 var vel mer en parentes i byens historie, konkluderer hun, og nevner i samme åndedrag Tordenskioldsdage i Frederikshavn. Tordenskiold har aldri vært der! Men, som hun lakonisk sier, selv om faghistorikerne har høye idealer når det gjelder sitt eget arbeid, og føler seg forpliktet til å si ifra om misbruk av historien, har de ikke kontroll over hvordan den blir brukt.

Jonas Frykman viser en annen interessant side ved festivalsjangeren med sitt eksempel knyttet til Jules Verne-dagene på den kroatisk halvøya Istria. Dette arrangementet kan sees som et bevisst forsøk på å unngå å problematisere kommunisttiden 1945–1991 ved at man griper tilbake til seint 1700-tall og dermed knytter Istria til felles europeisk og habsburgsk

2. Formulering som Ola Alsvik har gjort meg oppmerksom på i forbindelse med hans artikkel om *Bygdeboka i hundre*. Se ellers: <http://mangfoldigeminne.no/Members/idapida/Innvandring%20i%20Norge-%20historiske%20avtrykk.pdf>.

historie. Folk kan vie seg til «det forflutna» og slippe å komme inn på det ubehagelige i den nære fortiden, med folkemord o.a. Vi har imidlertid sett mange bevis på at det ikke er så lett å tvinge de historiske realiteter til taushet. Det fikk myndighetene under kommunisttiden i Polen erfare da de prøvde å stoppe all informasjon om Katyn-massakren som ikke var i samsvar med den offisielle versjonen. Da holdt universitetslærere hemmelige, men godt besøkte forelesninger om «forbudte temaer» i polsk historie.

At monumenter og minnesmerker har en voldsom symbolsk kraft, har vi sett mange eksempler på, for eksempel den iscenesatte rivingen av Saddam Hussein-statuen i Bagdad eller stridighetene om Klippemoskeen i Jerusalem. Med utgangspunkt i sine studier fra Kroatia har Frykman vist hvordan monumentene i det offentlige rom har bidratt til å ødelegge eller skjønne «historien». Her har man latt en forenklet og stilisert fiksjon overta for fortellingen om en komplisert historisk prosess. Her finnes det mange monumenter over soldater som kjempet og ofret sitt liv under andre verdenskrig, altså kraftfulle uttrykk for folkets seier over nazismen og den etterfølgende seier for sosialismen, men monumentene mangler ofte konkret tilknytning til omgivelsene. Her finnes det karakteristisk nok ikke et eneste monument over folkemordet på de over tusen personene av italiensk opprinnelse som ble drept under andre verdenskrig. Gjennom en skog av monumenter i det offentlige rom har man altså forsøkt å blokkere tilgangen til visse deler av historien for å styre folks tenkning i den retning myndighetene ønsket. Man har utøvd en form for «symbolsk vold», som Pierre Bourdieu kaller det. Folk har reagert sterkt på denne type symbolsk vold. I mange deler av Øst-Europa er en rekke monumenter som har spilt en slik rolle, blitt profanert, revet og forvist til perifere områder i byene eller plassert på museer i tiden etter kommunismens fall.

Kathrin Pabst tar opp museenes rolle både som formidlere av historie og som samfunnsaktører. Museene er i dag opptatt av å søke dialog, men ønsker også å overraske og utfordre publikum, ta opp tabubelagte emner og skape refleksjon og debatt. Pabst gir svært interessante eksempler på temaer som provoserer og engasjerer: utstillinger om Hitler, Wehrmacht, barnehjemsbarn, seksuelt misbruk av barn plassert i institusjoner, spiseforstyrrelser og så videre. Jeg synes det er fint at museene har gått denne veien, at de legger mer vekt på immateriell kultur, og at de dermed kan

velge temaer som ikke er så sterkt styrt av hva slags gjenstandsmateriale som finnes i deres utstillinger og lagre. En provokasjon kan, etter min mening, være positiv når den bidrar til økt innsikt i temaer som folk bevisst har stengt ute. Men man bør ha en gjennomtenkt holdning til forskjellen mellom provokasjon og bevisst krenkelse.

Museer er viktige formidlere av historie overfor skolebarn. Det har vi hørt av Kirsti Mathiesen Hjemdahl og Bjørn Tore Rosendahl, som skriver om henholdsvis Robben Island Museum utenfor Cape Town i Sør-Afrika og Stiftelsen Arkivet i Kristiansand. Sørafrikanske barn har mangelfull opplæring om sin nære historie i skolen, og skolebøkene tar ikke opp apartheidsystemets behandling av sine politiske motstandere i tilstrekkelig grad. Tidligere fanger på Robben Island blir brukt som «tidsvitner» og kan fortelle om hvordan de hadde det der. Men problemet som kan bli stående uløst, er hvem som skal sette dette i en større kontekst. Hvem skal gi forskningsfortellingene?

For Stiftelsen Arkivet er formidlingen av krigens historie et verktøy for å skape gode holdninger og økt innsikt, slik at de besøkende ser verdien av fred, menneskerettigheter og demokrati. I beskrivelsen av overgripere og deres ofre bestreber stiftelsens ansatte seg på at de ikke skal demonisere overgriperne, men vise at det også er betydelig menneskelig bredde blant dem som var på feil side.

Ellers inneholder denne boken artikler om populærformidling av arkivmateriale (Roger Tronstad), om barnevandrerer Yohan og sørlandsk filmturisme (Per Strömberg) og om historiebruk i forbindelse med 100-årsmarkeringen for 1905 (Olaf Aagedal). Alle disse bidragene har føyd seg sammen til en helhet. Alle handler om de utfordringene vi står overfor når det gjelder formidling av historie ved hjelp av ulike medier og virkemidler. Formidling av historie via monumenter, statuer og festivaler kan innebære en bruk av det offentlige rom som stenger for annen forståelse enn den som er autorisert av myndighetene. Festivalarrangører kan også justere «den historiske sannhet» slik at den blir tilpasset deres formål og blir mer salgbar. Som formidlere ønsker museene og arkivene å skape historisk innsikt og få fram nyanser i hvordan det var å være menneske i den tiden de behandler. Samtidig ønsker de å skape debatt og få oppmerksomhet og publikumstilstrømning. Dermed kan de bli tvunget til å velge populære

temaer i samtiden og en presentasjonsform som har bred appell, i stedet for å gå i dybden og velge nye historiske temaer. Dette kan også være en fare ved formidling av forskning via film og multimedier. Hvis fagfolkene ikke følger arbeidsprosessen tett, kan det bli for mye vektlegging av person og forhold som lett kan dramatiseres. Da risikerer man – for å bruke Frykmans bilde – å reise nye små monumenter som skygger for fortellingen om en komplisert historisk prosess.

Bidragstere

Jonas Frykman, fødd 1942, har varit professor i etnologi vid Universitetet i Bergen (Norge) och i Lund (Sverige). För närvarande är han professor II vid Agderforskning i Kristiansand. I sin forskning har han arbetat med kropp, identitet och vardagslivets villkor i 1900-talets välfärdssamhälle, bl a i böckerna *Den kultiverade människan* (1979), *Modärna tider* (1985), *Dansbaneeländet* (1988), *Försvenskningen av Sverige* (1993) och *I ohälsans tid* (2009). Ett annat område rör minnen och identitet i det krigshärjade västra Balkan, bl a i boken *Minnesmärken* (2007), och teoriutveckling i boken *Being There* (2003). Han har under ett decennium varit redaktör för tidskriften *Ethnologia Scandinavica*.

Kirsti Mathiesen Hjemdahl, født 1967, seniorforsker ved Agderforskning og II-stilling på Universitetet i Agder. Hun er dr.art. fra Universitetet i Bergen, med hovedfag i etnologi. Hjemdahl har forsket mye i skjæringsfeltet kultur, opplevelse, reiseliv, med konkrete studier fra både temaparker, museer og minnesmerker. De seneste forsknings- og utviklingsprosjektene som Hjemdahl leder, er KULNÆR – utvikling av en brukermedvirkende forskning –, VRI-Agder Kultur – et innovasjonsprogram som stimulerer til samhandling mellom næringsliv og forskning – og Arena Usus – en regional næringsklynge bestående av kultur- og opplevelsesnæring, utviklingsaktører og akademia.

Berit Eide Johnsen, født 1955, professor i historie ved Universitetet i Agder. Hun er dr.art. fra Universitetet i Bergen 1998 på en avhandling om sørlandsk skipsfart (utgitt som bok 2001): *Rederistrategi i endringstid: Sørlandske skipsfart fra seil til damp og motor, fra tre til jern og stål: 1875–1925*.

Ved siden av artikler om kulturhistorie og maritim historie har hun også skrevet boken *Han sad i prisonen: Sjøfolk i engelsk fangenskap 1807–1814* (1993). De senere årene har hun forsket på og skrevet om turismens historie på Sørlandet.

Kathrin Pabst, født 1971, konservator NMF og forskningsleder ved Vest-Agder-museet samt ph.d.-student ved Universitetet i Agder. Hun er mag. art. fra Christian-Albrechts-Universität i Kiel i Tyskland og har jobbet ved flere kulturhistoriske museer i både Tyskland og Norge. Hennes forskning omfatter hovedsakelig sosial- og kulturhistoriske emner i perioden fra 1880 til i dag, og det har resultert i en rekke artikler og noen bøker. De senere år har hovedvekten av forskningen ligget på profesjonsetikk ved kulturhistoriske museer, som også er tema for hennes ph.d.-avhandling.

Bjørn Tore Rosendahl, født 1971, har siden 2005 vært undervisningsleder ved Stiftelsen Arkivet. Han er cand.philol. med hovedfag i historie fra Universitetet i Oslo og har praktisk-pedagogisk utdanning fra Høgskolen i Agder. Han har også erfaring fra Universitet i Agder som koordinator i historiefagdidaktikk ved PPU og som foreleser om mellomkrigstiden for historiestudenter.

Knut Sprauten, født 1948, direktør ved Norsk lokalhistorisk institutt siden 2000, cand.philol. fra Universitetet i Oslo 1974 med historie hovedfag. Hans forskning er i hovedsak knyttet til norsk historie på 1700-tallet. I perioden 1991–2000 ledet han utgivelsen av kildepublikasjoner ved Kjeldeskriftavdelingen ved Riksarkivet. Han har vært lærebokforfatter for videregående skole og medforfatter av en rekke bøker og har skrevet en god del historiefaglige artikler. Blant hans større publikasjoner er følgende: Knut Sprauten (red.): *Å kallast med sitt rette namn. Person- og stadnamn i lokalhistoria* (2002); Gunnar Pettersen og Knut Sprauten: *Regesta Norvegica VII, 1370–1390* (1997); Erik Gøbel og Knut Sprauten: *Kommenteret bibliografi til dansk-norsk historie 1536–1814 især vedrørende centraladministrasjonen* (1997); Anna Tranberg og Knut Sprauten (red.): *Norsk bondeøkonomi 1650–1850* (1996); *Oslo bys historie*, bind 2. *Byen ved festningen 1536–1814* (1992).

Per Strömberg, född 1972, innehar en post doc.-ställning på Senter for opplevelsesøkonomi, BI Kristiansand. Strömberg disputerade 2007 i konstvetenskap på avhandlingen *Opplevelseindustriens turistmiljøer* och har därefter arbetat både som kulturforskare på avdelningen för kultur och näring, Agderforskning, och som studiekoordinator för opplevelsesbasert reiseliv, UiA. Post doc.-projektet har titeln «The Experience Economy of Ready-made Spaces» och behandlar rumsligt återbruk som kulturell innovationsstrategi inom turism, event-industri och handel.

Roger Tronstad, født 1955, cand. philol. med historie hovedfag. Har arbeidet i Arkivverket siden 1981. Er nå førstearkivar i Statsarkivet i Kristiansand og arbeider blant annet med arkivformidling. Har skrevet flere artikler og vært nettredaktør for *Levende historie*. Er medforfatter av boka *Jakten etter jødene på Agder* (2010).

Olaf Aagedal, fødd 1946, sosiolog, forskar ved Kirkeforskning i Oslo. Han er dr.philos. frå Universitetet i Oslo i 2003. Aagedal har særleg forska på religionsosiologiske og kultursosiologiske emne og vore prosjektleiar for fleire prosjekt om nasjonale symbol og nasjonal identitet. Aktuelle publikasjonar frå desse prosjekta er mellom anna *Nasjonal symbolmakt* (2003) og *Slik blir nordmenn norske* (saman med B. Hovland og Å. Brottveit; 2004). Han arbeider no med prosjektet «Grunnlova som nasjonalt symbol».